

ד"ה תלתול) מפרש שהדלדולים האמורים הם חתיכות בשר יתירות הנמצאות על גוף הכהן מלידתו, ולשיטתו שלפוחית אינה בכלל זה (ועיין סמ"ג סי' שח, שהביא את רש"י והרמב"ם כדעות חלוקות)⁸.

ברם, נראה שלדעת הרמב"ם דברי ר' אלעזר אינם שנויים במחלוקת במשנה שם⁹, ולפיכך קשה לפרש שהסוגיה כאן אינה כשיטתו. ממילא מסתבר להסיק משיטת הרמב"ם בעניין הדלדולין שלא פירש את הסוגיה כאן כרש"י, אלא בדרך אחרת כנ"ל.

ד. עוד כתב בעל 'מלחמות יהודה', שהרמב"ם דחה את הסוגיה כאן מטעם אחר, שבתוספתא (מקוואות ו,ה), על פי גרסת הרמב"ם בהל' מקוואות ב,ב) נאמר שאבר ובשר המדולדלים חוצצים בטבילה, ומכאן שהשלפוחית חוצצת אף בהזאת הדם¹⁰. ואף זו יש לדחות, שאברים מדולדלים חוצצים דווקא מפני שעומדים להיקטע (ב"י יו"ד סי' קצח), ויבלת או יתרת המחוברת היטב לגוף ואינה מדולדלת אינה בכלל זה (רמ"א שם סעיף כב).

סיכום

הגמ' מכשירה הזאה ב'אמין שבאצבע'. לדעת רש"י הכוונה ששלפוחית שבאצבע הכהן אינה חוצצת. פירושו נסמך על גרסתו ופירושו בחולין בעניין ה'אם', ויש החולקים שם (ראב"ן; ר"ח). הרמב"ם השמיט דין זה, ויש מפרשים שלדעתו הכוונה שניתן לחבר את האצבעות זו לזו בשעת ההזאה (מנחת יהודה), או שחוט הכרוך באצבעו אינו חוצץ (תורה שלמה). עוד נראה מהרמב"ם, שהשלפוחית האמורה ברש"י נחשבת מום הפוסל בעבודה (מלחמות יהודה).

הזאות החטאת: "וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם, וסומך באצבעו הגדולה מכאן ובגודל מכאן", וכך היתה גרסתו בגמ' להלן נגא, (עיין שטמ"ק שם אות ד, ולא כגרסת רש"י, לפיה סומך באצבעו הקטנה, הזרת). וכשם שהתרבתה האצבע הסמוכה מצד זה – כך גם האצבע הסמוכה מהצד השני, הגודל.

ב. בתורה שלמה (מילואים לפרשת ויקרא סימן י) מביא גירסה אחרת בגמרא, המופיעה באחד מכתבי היד: "נימין שבאצבע", ודעתו שזוהי גרסת הרמב"ם. גרסה זו אינה שוללת בהכרח את פירוש רש"י, שכן מצינו "עלה לו נימא" במוכן הדומה לשלפוחית (עבודה זרה יב), אבל ניתן לפרשה גם על חוט שנכרך באצבעו, ורב אחא בר יעקב מחדש שחוט זה אינו חוצץ. הדברים תלויים בבירור שיטת הרמב"ם בהלכות חציצה בין יד הכהן לעבודה, ועל כך ראה לעיל מערכה לב.

ג. בספר 'מלחמות יהודה' (סי' סא,ג) כתב, שהרמב"ם פירש את הסוגיה כרש"י, אבל לדעתו אין הלכה כרב אחא בר יעקב, משום שה'אם' נחשבת כמום. במשנה בבכורות (מה,א) אומר רבי אלעזר שכהנים "בעלי דלדולין" פסולים לעבודה, אף על פי שבהמה כיוצא בזה כשרה לקרבן, ופסק הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ח,טו): "בעלי הדלדולין, והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מן הגוף – הרי הוא מום". נראה ששלפוחית בעור כלולה בלחלוחית המדוברת ('והיינו שהעור לקוי ולחלוחית זב ממנו'. חזו"א בכורות סי' כו סקי"ב). נמצא שהגמ' כאן הולכת כדעה החולקת על ר' אלעזר, ואין הלכה כן. לעומת זאת רש"י (בבכורות שם ומ,ב

מערכה צט. פיגול בדבר שאין לו מתירין (מב-ב,מד,א)

במשנה מופיע הכלל: "כל שיש לו מתירין, בין לאדם בין למזבח – חייבין עליו משום פיגול". המושג של 'מתירין' ודבר שיש לו מתירין' מוסבר בדברי הראב"ד ('איסור משהו', פרק א): "כל דבר מצוה התלויה בדבר אחר, שאי אפשר לעשות את השני עד שיעשה את הראשון, הרי הראשון נקרא מתיר והשני נקרא דבר שיש לו מתירין". בהקשר הנדון כאן, "מתיר" הוא פעולה שמתירה את הקרבן,

האוכל במזיד מן הקרבן שהתפגל חייב כרת, ככתוב: "ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו... פיגול יהיה, והנפש האוכלת ממנו עוונה תשא" (ויקרא ז,יח), ואם עשה כן בשוגג – חייב חטאת. המשנה מונה חלקים מסוימים בקרבן שהתפגל שאין חיוב כרת על אכילתם: הדם, הקומץ והנסכים, וכן קרבנות מסוימים שאין חייבין עליהם, כגון הקטורת והמנחות שאינן נאכלות.

8 וממילא קשה לומר שהסוגיה כאן סותרת זאת. ועיין תוס' ר"ד בערוכין קגא, שנוקט לאידך גיסא, שחכמים החולקים על ר' אלעזר מחמירים ופוסלים אף בבהמה.

9. בהקשר זה מביא בעל מלחמות יהודה את התוספתא במקוואות (ו,ה): "כל החוצץ בכהנים – חוצץ בנידה ובגר בשעת טבילה", ופירש שהכוונה לחציצת כהנים בעבודתם. אבל בסיפא נאמר: "ובחולין אין חוצצים", ונראה שכוונת התוספתא לחלק בין טבילת כהנים לאכילת תרומה לבין טבילת לאכילת חולין בטהרה (עיין או"ז סי' שסג), או לעניין חציצה בקידוש ידים ורגלים (עיין חולין קו,ב); ויש גורסים שם "כלים".

8. נראה שהפירושים השונים נעוצים בגרסאות שונות: הרמב"ם גורס 'דלדולין', ומשמעו חלק העומד ליפול, ואילו רש"י גורס 'תלתולין', לשון תל ובליטה.

9. במשנה בבכורות לא מפורש שיש מחלוקת בדבר. התוס' יו"ט שם כתב שהרמב"ם פסק כר' אלעזר על פי הגרסה שם ר' אלעזר בן יעקב, שמשנתו קב ונקי, אבל בפיה"מ במהדורה המדויקת של הרב קאפח מתברר שגרסתו ר' אלעזר ולא ראב"י, ובכל זאת פסק כמותו. גם לא מצינו לרמב"ם שיפסוק כראב"י כנגד רבים (עיין פיה"מ כלים זג, כח,ט; נגעים זא, יד). לפיכך נראה שפסק כר' אלעזר משום שסובר שאין מחלוקת בדבר (חזו"א בכורות סי' כו סקי"ב, עיי"ש בביסוס הדברים),

ראוי שיתפגל, אלא שהקמיצה איננה בגדר "מתיר", כי איננה עבודת מזבח (וראה להלן).

נראה ששיטת תוס' בתירוצם השני מיוסדת על ההנחה שהפיגול נעשה על ידי המתירין, ולכן כשאין מתירין – אין פיגול (חידושי הגרי"ז וחמדת דניאל, ותמהו על שיטת תוס' בתירוצם הראשון)⁴. מסתבר שהמקור לכך הוא הדרשה (לעיל יג,א): "ואם האכל יאכל – בדברים המביאין לידי אכילה הכתוב מדבר". מכיוון שלמדו חז"ל שהכתוב אינו עוסק במי שאכל בפועל ביום השלישי, אלא במי שחשב לעשות כן, נתפרש הכתוב "אם האכל יאכל" על הפעולות המביאות ("מתירות") לידי אכילת אדם או מזבח ("בשתי אכילות הכתוב מדבר", לעיל יג,ב), ובהן הפיגול תלוי. כך נראה גם מדברי רש"י (כח,ב ד"ה אף כל): "יצאו מנחת כהנים... שהם מתירין את עצמם ואין בהם שיריים להתפגל מחמת עבודות מתיריהם, שאין פיגול נוהג בהן"⁵.

תוס' מקשים על תירוצם הראשון מאימורין, שהם ניתרים בזריקת הדם ומאידיך הם גם מתירים, שהרי הקטרתם היא המתירה לאכול, כדברי הגמ' (פסחים נט,ב): "כמה דלא מתקטרי אמורין – כהנים לא מצו אכלי בשר", ועל פי יסודו של תוס' ראוי היה שלא יתפגלו! תוס' משיבים על פי המשך הגמ' בפסחים שם, שאם אי אפשר להקריב את האימורין מסיבה כלשהי מותר לאכול את הבשר, ואם כן אין זה "מתיר"⁶. אולם על פי תירוצם השני אין כל צורך בזה: גם אם האימורין נחשבים "מתיר", הרי הם גם ניתרים על ידי הדם, ולכן ראוי שיתפגלו.

בעל עזרת כהנים מדייק כתירוץ השני בתוס' מלשון הספרא (צו פרק יג,ה): "את מה אני מוציא? את הקומץ והלבונה... שאין להם מתירים" (מילים החסרות בברייתא המקבילה בגמ' מד,א), ולא "שהם מתירים".

שיטות הראשונים בשאלה זו

הרמב"ם (הל' פסוהמ"ק יח,ז) פוסק: "אין חייבין כרת אלא

או חלק ממנו, לאכילת אדם או למזבח, וידבר שיש לו מתירין" הוא, כהגדרת הרמב"ם (פירוש המשנה זבחים ד,ג): "הדבר שאינו ראוי להיאכל לפי הדין או להיקרב אלא אם קדמה לכך פעולה אחרת, ואחר השלמת אותה הפעולה כתיקנה יהיה אותו הדבר ראוי לאכילה או להקרבה".

יש לברר מה פשרו ועניינו של כלל זה, שהפיגול חל רק על דבר שיש לו מתירין? ובאשר לדבר שאין לו מתירין – האם מחשבת הפיגול איננה תופסת בו כלל, ואינה פוסלת אותו, או שמא אף הוא נפסל, אלא שאין באכילתו איסור כרת?

הפטור בדבר שאין לו מתירין – מפני שאין לו מתירין, או מפני שהוא עצמו מתיר?

הדין שרק דבר שיש לו מתירין מתפגל דורש הסבר: מדוע הפיגול תלוי בכך שיש מתיר, ומהו הקשר בין מושג זה לבין מהות הפיגול? עוד יש לברר: האם הפטור בדבר שאין לו מתירין, כגון קומץ וכו', הוא מפני הצד השלילי, שאין להם "מתיר" שופגל אותם, או מפני הצד החיובי, שהם עצמם "מתיר", ולכן לא ראוי שיתפגלו? יש לכך השלכה על דבר שיש לו מתירין אבל גם הוא עצמו מתיר (לצד הראשון – יתפגל, ולצד השני – לא), וכן על דבר שאינו ניתר ואינו מתיר¹.

שאלה זו תלויה במחלוקת בין שני תירוצי תוס' (ד"ה והלבונה). תוס' שואלים מדוע אין פיגול בלבונה, הרי יש לה "מתיר", והוא הקמיצה!² בתירוצם הראשון כותבים תוס': "דמכל מקום לא היא לבונה דומיא דשלמים, דלבונה היא גופה מתיר" את שיירי המנחה. לפי תירוץ זה, הלימוד משלמים הוא שמתירין אינם מתפגלים, וממילא דבר שהוא גם מתיר וגם ניתר, כגון לבונה, אינו מתפגל³. בתירוץ נוסף תוס' משיבים: "דלבונה אין לה מתיר בעבודת המזבח, ולא היא דומיא דשלמים שעבודת המזבח מתירין, כגון זריקת הדם". לפי תירוץ זה, דבר שיש לו מתירין והוא גם מתיר

1. דוגמא לכך היא דם האברים, שאינו ראוי לכפרה. באחיעזר (י"ד סי' טו), נקט שחייבין עליו, משום שאינו "מתיר", וזה תלוי בתירוצי התוס' להלן, ובתוס' כו,א ד"ה שמע מינה מבואר שהגמ' שם מסופקת בזה, ועיין מערכה סד הערה 4.

2. אמנם אין הכרח להקדים את הקטרת הקומץ להקטרת הלבונה, כמבואר בגמ' במנחות (יג,ב): "אי בעי האי מקטר ברישא ואי בעי האי מקטר ברישא", אבל עצם הקמיצה צריכה להעשות לפני הקטרת הלבונה. תוס' כותבים זאת מסברה, וכן הוכיח ר' עקיבא איגר מהדין במנחות פ"ב מ"א שהחושב בשעת הקמיצה להקטיר לבונה למחר – פיגול, ולכאורה דין זה סותר לגמ' שם (יז,א), שהחושב בשעת הקטרת הקומץ על הקטרת הלבונה לא פיגול, מפני שהקטרת הקומץ לא מתירה את הלבונה! על כרחך יש לומר, שהקמיצה נחשבת כמתיר להקטרת הלבונה, ורק הקטרת הקומץ איננה מתיר ללבונה.

3. נראה שזו כוונת תוס' גם בד"ה הקומץ בדבריהם על דם, שהקשו מדוע שייך הדם לא יחשבו כדבר שיש לו מתירין, זריקת הדם הראשונה, ותירצו שכל טיפה מן הדם ראוי להיזרק ולכן – "חשיב כוליה דם מתיר", ולא כתבו: "חשיב כוליה דם דבר שאין לו מתירין". כך גם לשון הגמ' (להלן מו,א ומקבילות), שבדם אין פיגול כי "דם גופיה מתיר הוא", אבל אפשר שכוונת הגמ' לבטא בכך את העובדה שאין לו מתירין.

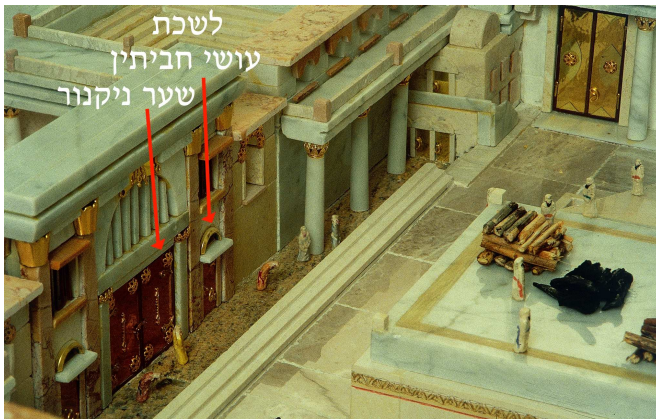
4. לפי זה ביאר הגרי"ז, שאם יש מתירין והם אינם ראויים לפגל – אי אפשר שהקרבן יתפגל על ידי גורם אחר. לכן לוג שמן של מצורע אינו מתפגל על ידי דם האשם: מתנות הלוג מתירות אותו, אבל אינן ראויות לפגל (עיין רש"י מד,ב ד"ה הבא בפני עצמו), ומאידיך הדם ראוי לפגל אבל אינו המתיר (לדעת ר' שמעון במשנתנו), ולכן אין בו פיגול.

5. כך דייק ביד דוד גם מרש"י במשנה כאן: "מנחת נדבת כהנים – כולה כליל ואינה נקמצת הלכך אין אחר מתירה", ולא "הלכך היא מתירה עצמה". אולם בהמשך כתב רש"י: "וחכמים אומרים אף הבאים עם הבהמה – דכיון דיכול להקריב נסכים למחר נמצא שאין הזבח מתירין ליקרב אלא הן מתירין את עצמן". ועיין גם ברש"י יומא ס,א ד"ה בין לאדם; מנחות יד,א ד"ה הקומץ והלבונה; חולין קיז,ב ד"ה חייבין עליו; מעילה יא, ד"ה חייבין עליהן. ובסמ"ג (לאוין שלה-שלו): "ומוציא אני את הקומץ והלבונה והקטרת ומנחת כהנים ומנחת כהן משיח ומנחת נסכים והדם, שאין להן מתירין אלא הם מתירין את עצמן".

6. ראה לכך שהאימורין אינם נחשבים 'מתיר' מהגמ' לעיל (כא,א): "מי כיוור נפסלין למתירין כמתירין, לאברים כאברים", וה'מתירין' הם הדברים הנפסלים בשקיעה, ואילו ה'אברים' הם הדברים הנפסלים בעלות השחר (עיין רש"י שם). והרי האימורין נפסלים בעלות השחר, ככתוב: "ולא ילון חלב חגי עד בוקר" (שמות כג,יח), ומכאן שאינם נקראים 'מתיר'.

האימורין, ואף על פי שהן גם כן מתירין הבשר לאדם – אין בכך כלום, שאחר הדם שהוא מתיר ראשון אנו הולכים כמו שאמרנו. נראה שכוונתו ששם "מתיר" הוא הקובע, כתירוץ הראשון של תוס', אלא שיש תנאי בדבר, שדווקא מתיר חשוב אינו מתפגל, וזהו "מתיר ראשון"⁹.

הריטב"א בשבועות (ז,א ד"ה לאתויי חטאות הפנימיות) אף הוא סובר כתירוץ הראשון של תוס', שכן הגדיר את האימורין כ'מתיר', ואף כתב שהפסוק המלמד שיש חיוב על אכילת אימורין בטומאה מוכיח שגם דברים שאין להם מתירין, ואינם מתפגלים, חייבין עליהם משום טומאה. נראה מהשוואתו, ש"מעלת דברים שאין להם מתירים אינו מפאת דאינם ניתנים מאחר, רק מפאת דהם מתיר במה שמתירים את עצמם" (בית האוצר, כלל קנב ד"ה והנה מצאתי)¹⁰.

מנחת כהן משיח ולשכת עושי חביתין מימין (מדרום) לשער ניקנור. הכהן הגדול מקריב מנחה פעמיים בכל יום, בסמוך להקרבת קרבן התמיד של שחר ובין הערביים. המנחה נקראת גם "מנחת חביתין" (שם זה מופיע כבר בדברי הימים-א ט,לא, עיין במצודת דוד), מפני שהיא נעשית על מחבת (ויקרא ו,יד). אין חובה שהכהן הגדול עצמו יקריב אותה, אלא שתבוא מכספו, ובפועל בדרך כלל כהנים אחרים הקריבוה. מנחה זו, ככל מנחת כהן, מוקטרת כליל ואינה נאכלת, ולפיכך היא נחשבת כ"דבר שאין לו מתירין", שלא חל עליו איסור פיגול.

מה נחשב "מתיר"?

כפי שהתבאר, "מתיר" הוא פעולה הנצרכת להתרת הקרבן לאכילת אדם או מזבח. אלא שיש להגדיר איזו פעולה נחשבת "מתיר" ואיזה לא, שכן לכל קרבן יש פעולות מסוימות הנדרשות לפני הקרבנות, ונמצא שלכל קרבן יש "מתירין", לכאורה¹¹. כל הקרבנות שנמנו במשנה זקוקים

9. לפי ביאור זה לרמב"ם לא מוסבר מדוע אין פיגול בבשר החטאות הנשרפות, שאינו מתיר, ועיין במערכה צ, שם דייקנו מהמשך דברי החינוך שלדעתו בשר זה אכן מתפגל.

10. מכל מקום, דברי הריטב"א קשים: מכיוון שבסופו של דבר האימורין מתפגלים, כמפורש במשנתנו, כיצד ניתן להוכיח מהם שיש חיוב טומאה בדבר שאין לו מתירין ואינו מתפגל?

11. שאלה זו, והצורך להגדיר את ה"מתיר", נצרכים לפי השיטה השנייה בתוס', שהפסוק נובע מכך שיש לקרבן מתירין. על פי השיטה שהפסוק נובע מכך שהוא עצמו מתיר, הרי ההגדרה פשוטה וברורה יותר, שכל קרבן המתיר אינו מתפגל, ואין צורך לבחון את הפעולות המקדימות הנחוצות לו.

על אכילת דברים שהותרו... אבל אם אכל מן המתיר עצמו אינו חייב כרת... אבל מן הקומץ שלה או מן הלבונה אינו חייב כרת לפי שהן הן המתירים את השיריים לאדם". מלשונותיו אלה ניתן להבין שדעתו כתירוץ הראשון בתוס', שהגורם לפטור הוא שיש כאן "מתיר".

ברם, מדבריו בהמשך מתברר ההיפך: "וכן זבח שנתפגל, האוכל כזית מבשרו או מאימוריו... חייב כרת. אבל אם אכל כזית מן הדם – אינו חייב עליו משום פיגול, שהדם מתיר את האימורין ליקרב למזבח והאימורין מתירין את הבשר לאדם". כאן כתב את דין משנתנו שהאוכל אימורין חייב, ובכל זאת הגדיר את האימורין כ"מתיר", הרי ששם "מתיר" אינו הקובע לחיוב או לפטור, אלא האם יש לו מתירין אחרים⁷. אם כן צריך לומר, שהנימוק ברישא "לפי שהן הן המתירים" בא רק לציין את העובדה שאין להם מתירין אחרים. תפיסה זו עולה גם מלשונו בסיום ההלכה: "אבל דברים שאין להם מתירין כגון בשר חטאות הנשרפות ומנחות הנשרפות אינן מתפגלין לעולם". בבשר החטאות הנשרפות אין מתירין לא מפני שהבשר מתיר את עצמו, אלא מפני שאין לבשר זה היתר לאכילת אדם או מזבח כלל (עיין על כך במערכה צ), ומשמע מדוגמא זו שיסוד הדין הוא בשלילה, שאין להם מתירין⁸.

הגרי"ז (מדב, מוסיף לדייק ברמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יג,ב-ג), הכותב: "מפי השמועה למדו שזה שנאמר בתורה 'ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי', אינו מדבר אלא במחשב בשעת הקרבה שיאכל ממנו בשלישי... וכן אם חשב להקטיר ממנו במזבח... אבל קרבן... שהגיע דם למזבח כהלכתו – נתכפרו הבעלים ונרצה הקרבן. לפיכך לעולם אין מתפגל אלא דבר שיש לו מתירין בין לאדם בין למזבח". מה פשר ה"לפיכך" ומהו הקשר בין הרישא לבין הדין שרק דבר שיש לו מתירין מתפגל? התשובה היא, שמכיוון שהקרבן כבר נתכפר והותר – מעתה אין מקום שיתפגל, כי הפיגול הוא על ידי מתיריו, וממילא כשאין מתירין – אין פיגול.

בספר החינוך (מצודה קמד) נראה שחש בקושי ברמב"ם, ולפיכך כתב: "האוכל כזית מן בשר הקרבן או אפילו מן האימורין חייב כרת משום פיגול, שהדם הוא המתיר האימורין למזבח, ואחר מתיר ראשון אנו הולכין בדין זה לחייב האוכל בכל השאר, ולפיכך חייב האוכל אף מן

7. כך הוכיח בדעת הרמב"ם בעזרת כהנים (לספרא צו פרק יג,ה). גם בפירושו למשנתנו כתב הרמב"ם שהאימורין הן מתיר ושכלל זאת הרי הם מתפגלים, וגם שם יש לשונות הנוטים להבנה שבעיני "מתיר" לפטור, ובפרט לשונו בסיום שם, שבנסכים אין פיגול לדעת חכמים כי הן "מכלל המתירין".

במשנה למלך התקשה בשאלה לאיזה צורך כתב הרמב"ם שהאימורין הם המתיר לבשר. בהרמוריה מסביר, שאילו הדם ייחשב כמתיר גם לבשר – היה ראוי ללמוד משלמים להצריך היתר לאדם ולמזבח כאחד, ולכן בא הרמב"ם ללמד שבשלמים יש שני מתירין, האחד לדם והשני לבשר.

8. יש לשים לב, שהרמב"ם פירט בהלכה הבאה את כל הדברים שאין בהם פיגול, וחזר ומנה את בשר החטאות הנשרפות. נמצא שכאן הזכירו רק לצורך הדוגמא והסברת הכלל, והדבר מלמד שזוהי אכן דוגמא אופיינית.

טעם נוסף לפטור, וממה נפשך: אם נאכל לפני הקטרתו – הרי לא התקיים תנאי בסיסי בדין פיגול, שאין הקרבן מתפגל עד שיקרבו כל מתיריו (גמ' כח,ב): "כהרצאת כשר כך הרצאת פסול... עד שיקרבו כל מתיריו"; ואם נאכל לאחר תחילת הקטרתו – הרי כבר פקע ממנו דין פיגול, כמבואר בגמ' כאן: "קומץ פיגול שהעלו על גבי המזבח – פקע פיגול ממנו"¹⁴

קומץ. כאשר אדם מביא מנחה הכהן לוקח בכפו קומץ ממנה ומניח בכלי שרת, ומקטיר אותו על גבי המזבח. הקטרת הקומץ היא המתירה לאכול את שיירי המנחה, ולפיכך השירים נחשבים כ"דבר שיש לו מתירין", שחל עליו איסור פיגול. לעומת זאת לקומץ אין קרבן קודם לו שהקרתו מתירה אותו, ולפיכך הוא "דבר שאין לו מתירין", שלא חל עליו איסור פיגול.

תשובות שונות נאמרו על כך במפרשים, ונוכרים בקצרה: רש"י (מנחות יד,א ד"ה הקומץ) כותב שמדובר שאכל מהקומץ לאחר שהועלה על המזבח ואש המזבח ניצתה ברובו, ובכך קרבו מתיריו. לשיטתו לא ברור מדוע לא פקע הפיגול מהקומץ, ונאמרו על כך ביאורים שונים¹⁵. תוס' (ד"ה הקומץ, בסופו) כותבים, שאם הפיגול היה נוהג בדברים שאין להם מתירין – גדר ה"הרצאה" בהם היה שונה, וכבר משעת הקידוש בכלי היו ראויים להתפגל, בטרם הוקטרו (כשם שמאז חייבים עליהם משום נותר וטמא, עיין לעיל לד,א)¹⁶.

רבנו תם (מובא בתוס' ד"ה הקומץ) סובר, שאכן בקומץ

לקידוש בכלי לפני הקרבנות, ומדוע אין זה "מתיר"? ולשון המשנה במעילה (פ"ב מ"ט): "זה הכלל: כל שיש לו מתירין – אין חייבים עליו משום פיגול נותר וטמא עד שיקרבו מתיריו; וכל שאין לו מתירין – כיון שהוקדש בכלי חייבין עליו משום נותר ומשום טמא, ופיגול אין בו". מדוע ההקדשה בכלי איננה "מתיר"?

על שאלה דומה השיבו תוס' (ד"ה והלבונה) בתירוצם השני, שה"מתיר" הנדרש הוא בעבודת המזבח, בדומה לשלמים, שהמתיר שלהם – זריקת הדם – הוא עבודת מזבח. כיוצא בזה כותב הראב"ד (בפירושו לספרא צו פרק יג,ה), שהמתנות מלוג השמן של המצורע אינן נחשבות "מתיר" לשיירי הלוג, "משום דבעינן מתירין של מזבח, או זריקת דמים או הקטרת המערכה, כעין שלמים" (ועיין רש"י מד,ב ד"ה הבא בפני עצמו). באותו אופן ניתן לבאר גם מדוע הדם נחשב כ"דבר שאין לו מתירין", והרי הוא זקוק לשחיטה וקבלה כדי להכשירו להקרבה, אלא שאין אלו "עבודות מזבח"¹².

גם בעבודת המזבח, לא כל קדימה נחשבת כ"מתיר". תוס' (ד"ה הקומץ) שואלים מדוע הדם נחשב "אין לו מתירין", הרי זריקת הדם מתירה את שפיכת שיירי הדם! ומשיבים, שכל טיפה ראויה להיזרק, ולכן כל הדם נחשב "מתיר"¹³. בחידושי הגרי"ז, וביתר הרחבה בחמדת דניאל, הסבירו זאת באופן אחר, והגדירו את ההבדל בין 'מתיר' לבין עבודה המעכבת שאיננה 'מתיר': בשפיכת השירים הסדר שהזריקה קודמת מתבקש מבחינה מעשית, שהרי אין הם "שירים" כלל עד שיזרוק את הדם, ולפיכך אין לנו ראייה שהשירים זקוקים לדם בתורת "מתיר". לעומת זאת ביחס בין זריקת הדם לבין ההקטרה והאכילה, הרי ניתן להקטיר ולאכול עוד בטרם הזריקה, והתורה קבעה שאין לעשות כן, כהלכה מיוחדת שהסדר מחויב, וזה מוכיח שהפעולה הראשונה היא "מתיר" לשניה.

טעם הפטור בקומץ

מן המשנה ניתן להבין שהאוכל את הקומץ פטור מכרת מחמת הטעם המשותף לכלל הפרטים במשנה, דהיינו שאין לו מתירין. הראשונים התקשו בעניין זה, שכן בקומץ יש

15. א. תוס' כותבים (כאוקימתא לרש"י או כפירוש נפרד) שמדובר שהעלה רק חלק מהקומץ למזבח. באופן זה החלק הנשאר על הארץ נחשב כמוקטר לעניין זה ש"קרבו מתיריו" (ומתחדש כאן שאין צורך בהעלאת כל הקומץ כדי להתיר את השירים, וזה חידוש גדול שתמהו עליו רבים מהאחרונים, עיין צאן קדשים, חק נתן, פנים מאירות, גרי"ז וחמדת דניאל). מאידך עדיין אינו נחשב כמוקטר לעניין זה שישקע ממנו הפיגול (על כך עיין במערכה הבאה), ולפיכך יש צורך לפטרו מדין "אין לו מתירין". ראייה להבנה זו ברש"י מדבריו להלן מד,ב ד"ה ותנא סיפא: "דומיא דקטורת ולבונה ומנחת כהנים, שאין להן מתירין, וקאמר דאין מתפגלין אם הקריב מקצתן על מנת פיגול". ב. יש אומרים שלדעת רש"י פקיעת הפיגול איננה פוטרת מכרת על אכילתו, עיין במערכה הבאה.

16. לביאור התירוף עיין שטמ"ק מנחות יד,א אות כב ומשנה למלך הל' פסוהמ"ק יח,ז. יש בכך חידוש, שכן לכאורה הדרשה "כהרצאת כשר כך הרצאת פסול" פירושה, שלמדנו מ"לא ירצה" שמדובר בקרבן שאינו נרצה רק מחמת הפיגול, וממילא משתמע שאין בו שום דבר אחר המעכב את ריצויו מלבד הפיגול, ואם כן מדובר

12. בכמה מקומות נאמר שהשחיטה עצמה היא "מתיר" (כגון לעיל מב,א: "כגון שפיגול בשחיטה, דחד מתיר הוא", ובמנחות יד,ב: "שחיטה זריקה דתרווייהו מתירין"), אך זאת רק לעניין העבודות המפגלות, שבהן "אין מפגלין בחצי מתיר" אלא בעבודה שלמה, אבל לעניין הגדרת הקרבן כ"דבר שיש לו מתירין" – השחיטה איננה "מתיר" (חמדת דניאל מד,א).

13. ראה לעיל הערה 3. כמה אחרונים התקשו בתירוץ זה, שהרי גם במנחה כל גרגיר ראוי להיכלל בקומץ. כמו כן במתנות מלוג השמן של המצורע, שלדעת רב יוסף (מד,א) נחשבות 'מתיר', כל טיפת שמן ראויה להן! עיין דם זבחים ומרומי שדה.

14. קושי זה קיים גם בשאר הדברים שנמנו במשנה, פרט לדם, שכבר מן הזריקה הראשונה קרבו מתיריו, וגם השאר אינו ניתן על האש, עיין תוס' בקושייתם על ר"ת ובחק נתן. גם בלבונה לבונה הבאה עם המנחה, שדי בהקטרת חלק ממנה כדי להתיר (עיין מנחות יא,ב והל' פסוהמ"ק יא,ח), מסתבר שהחלק שהוקטר אינו מפקיע את הפיגול מהחלק שטרם הועלה למזבח (גרי"ז בשם הגר"ח, וזאת אפילו לפי הדעה שקומץ שחלק ממנו הוקטר – פקע פיגול מכולו, ראה במערכה הבאה).

תמה על כך: בשלמא במנחת כהנים ומנחת נסכים, יש לומר שמחשבת פיגול איננה תופסת בהם כלל, ולכן אף לא נפסלו; אבל בדם ובקומץ הרי מחשבת פיגול מועילה לפגל את הקרבן, ונאמר עליו "לא ירצה", וכיצד יתכן שהם עצמם כשרים להעלותם למזבח? וכיצד בזה הקשה גם בחידושי רבי עקיבא איגר (זבחים כג,ב)²⁰. עוד יש להקשות מהגמ' כאן (מג,א): "קומץ פיגול שהעלו על גבי המזבח – פקע פיגולו ממנו", והגמ' מפרשת שאסור להעלותו על המזבח, אלא שאם עלה – לא ירד. אכן, תוס' בפסחים (טז,ב) מזכירים רק מנחת כהנים ונסכים, ולא כל דבר שאין לו מתירין. גם מרש"י (מב,ב ד"ה אלו דברים; מג,א ד"ה אי), המציין ש"אין חייבין" היינו כרת, משתמע שיש איסור לאו, על כל פנים בקומץ.

המיוחס לר"ש עצמו סובר, שגם במנחת כהנים ומנחת כהן משיח מחשבת פיגול מועילה לפסול: "בשלמא חטאות הפנימית, דגלי קרא דלית בו תורת פיגול, מעייל ליה לפסולא בקל וחומר, אבל... במנחת כהנים... אילו הווי מתירין – הווי אסירי לעלות, השתא נמי כיון דחשיב עליהן – אסירי להקריב". ביאור הדבר, שבחטאות הפנימיות יש לימוד משלמים (לדעת ר' שמעון) שהקרבן אינו ראוי להתפגל, ולכן אנו זקוקים לקל וחומר כדי להביאו לכלל פסול. אולם הקולא בדבר שאין לו מתירין איננה תנאי מהותי, שסוג זה של קרבן מופקע מהלכות פיגול, אלא שאין לו אפשרות להתפגל, ואם כן ראוי שהמחשבה על כל פנים תפסלנו, אפילו בלא קל וחומר.

מחשבת 'חוץ לזמנו' בקטורת

בגמ' ביומא (מח,א) נאמר: "בעי רב פפא: חישב בחפינת הקטורת מהו? מי אמרינן יליף 'מלא' 'מלא' ממנחה, מה התם מהניא בה מחשבה – הכא נמי מהניא בה מחשבה,

אין צורך בדין "דבר שאין לו מתירין" כדי לפטור את האוכלו מכרת, והפטור בו כשהתפגל ואכלו הוא מהסיבה הנוכרת, שלא קרבו כל מתיריו. יש להעיר על פירושו, שבספרא (צו פרק יג,ה) מפורש שהטעם בכל המנויים במשנה הוא משום שאין להם מתירין.

האם מחשבת 'חוץ לזמנו' פוסלת בדבר שאין לו מתירין?

הראשונים דנים בשאלה, מה דינם של הדברים שהתמעטו מפיגול? האם מחשבת הזמן אינה פוסלת כלל, או שגם הם נפסלים, והתמעטו רק מחיוב כרת על אכילתם? דוגמא לכך מצינו בשיטת ר' שמעון במשנתנו שאין פיגול בחטאות הפנימיות, אלא רק בקרבנות הבאים על המזבח החיצון. בגמ' בפרק ראשון (יד,א) אומר ר' יוסי בר' חנינא, שמודה ר"ש שמחשבת פיגול פוסלת בהם, ולמד זאת מקל וחומר ממחשבת שלא לשמה: מחשבת שלא לשמה פוסלת בפסח וחטאת בלבד, ופוסלת גם בחטאת פנימית, וקל וחומר למחשבת פיגול, הפוסלת גם בשלמים, שתפסול גם בחטאת פנימית! והוא הדין למחשבת חוץ למקומו, שהוקשה למחשבת חוץ לזמנו. מגמ' זו יש ללמוד, שגם מה שאינו מתפגל – יתכן שמחשבת פיגול מועילה לפסולו.

תוס'¹⁷ הסיקו מסוגיה זו להיפך לענייננו: רק הקרבנות שנפסלים במחשבת שלא לשמה נפסלים גם במחשבת פיגול, מן הקל וחומר הנ"ל; אבל בקרבן רגיל, הכשר במחשבת שלא לשמה, אין קל וחומר. לפיכך כתבו, שמחשבת פיגול איננה פוסלת כלל בדבר שאין לו מתירין¹⁸.

תוס' (זבחים כג,ב) כותבים זאת לגבי "מנחת כהנים ומנחת כהן משיח וקומץ וכל דבר שאין לו מתירין", ומשמע שלדעתם אף בדם הדין כך, שמחשבת הפיגול לא תופסת בו כלל והוא כשר, וכן כתב בפירוש המיוחס לר"ש על הספרא (ויקרא נדבה פרק ד,ט) בשם הריצב"א¹⁹. המיוחס לר"ש שם

בקרבן שנשלם ריצויו וכיפר, ולא די בקידוש כלי. אפשר שכונת תוס', שרק לאחר שלמדנו את דין דבר שאין לו מתירין – אנו מבינים שהפיגול תלוי במתירין, ומשום כך למדנו גם את הדרשה "כהרצאת כשר כך הרצאת פסול" להצריך את הקרבת כל המתירין. נמצא שהפטור מחמת שאין לו מתירין הוא הפטור הבסיסי יותר, ורק באלו שיש להם מתירין הוצרכנו לחדש שאין פיגול אלא כשיקרבו כולם.

17. כג,ב ד"ה הא; פסחים טז,ב ד"ה הא; מנחות כה,א ד"ה הא; יומא ז,ב ד"ה הא, בשם ריצב"א, וכן הובא בשמו בפירוש המיוחס לר"ש לספרא ויקרא דיבורא דנדבה פרק ד,ט.

18. על פי הנחה זו תוס' מפרשים את הברייתא המובאת בגמ' לעיל כג,ב ועוד, ויש לדון בפירושו. הברייתא (שמקורה בספרא ויקרא נדבה פרק ד,ט) דורשת את הפסוק אודות הציץ: "ונשא אהרן את עוון הקדשים... והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה'" (שמות כח,לח), ומבררת איזה עוון נושא הציץ: "אם עוון פיגול [מחשבת חוץ למקומו. רש"י] – הרי כבר נאמר 'לא יחשב'; אם עוון נותר [מחשבת חוץ לזמנו. רש"י] – הרי כבר נאמר 'לא ירצה'! הא אינו נושא אלא עוון טומאה, שהותרה מכללה בציבור". יש כאן קושי: מדוע נזקקת הברייתא לטעם "שהותרה מכללה בציבור"? הרי בלאו הכי האפשרויות האחרות נשללו! מרש"י (ד"ה הא) נראה שהברייתא נותנת טעם נוסף לדבר רק כדי להסביר למה נשתנתה הטומאה משאר מיני הפסול (וכן כתב בקן אורה מנחות כה,א, שזהו טעמא דקרא, ועיין בפירוש 'תוספות אחרות' לספרא שם, תשובה נוספת לשאלה זו). אולם רבנו תם הסיק מכאן שמעיקרא אנו מחפשים עוון שהותר מכללו, מפני שמלשון הכתוב "לרצון להם" ניתן ללמוד שמדובר על עוון כזה שהוא "לרצון להם" במקום אחר. אם כן, השיקול "שהותרה מכללה בציבור" הוא המאפשר לפרש את הפסוק לעניין טומאה. על פי דרכו, נזקק ר"ת לומר שגם פיגול

ונותר (כלומר, מחשבת חוץ לזמנו ומקומו, כאמור), שהוצעו בברייתא כפירוש לעוון המדובר, הותרו מכללם במקום כלשהו, ותוס' (בפירושו האחרון) מבארים זאת, שהותרו מכללם בדבר שאין לו מתירין. על פי זה הוצרכו תוס' לומר שלא די שקרבנות אלו אינם מתפגלים, אלא גם אינם נפסלים, ומרצים (וכך מתקיים "לרצון להם" במקום אחר).

יש להעיר על תוס' מכמה צדדים: עצם הפירוש לברייתא, שכבר מלכתחילה מחפשת דברים שהותרו מכללם, יש בו קושי, שאם כן היה עליה לומר "אם עוון פיגול, שהותר מכללו בדבר שאין לו מתירין, הרי כבר נאמר" וכו'. ועוד, שהפירוש ש"לרצון להם" מגדיר את העוון, שמדובר בעוון שהוא לרצון במקום כלשהו, דחוק בפסוק, ובפשטות פירוש הפסוק שהציץ הוא שהופך את העוון לרצון (וכן להלן מה,ב, למדו מ"לרצון להם" שאין הציץ מרצה על הגויים). קושי נוסף, שבגמ' (זבחים מה,ב, ומקבילה בתוספתא זבחים ה,ה וספרא צו פרק טו,ד), מפורש שפיגול מוגדר כאיסור ש"לא הותר מכללו"; ועל כך יש להשיב, שיש שני מושגים של "הותר מכללו": המובן השגור הוא שהאיסור הותר במקרה מסוים שבו הוא היה ראוי לחול ובכל זאת חידשה התורה קולא בו (עיין תוס' טז,ב ד"ה שכן לא הותרו מכללן). לעומת זאת לעניין הדרשה מ"לרצון להם" די בכך שיש לאיסור זה היתר במקום כלשהו, גם אם לא היה ראוי כלל לחול בו, ובמובן זה לדעת תוס' הפיגול "הותר מכללו".

19. באחרונים דנו הרבה בשיטת תוס' בזה, ולא ציינו למיחס לר"ש, שנדפס רק בדורות האחרונים.

20. בחמדת דניאל הוסיף להקשות מצד אחר, על כל פנים לדעת ר' יהושע (להלן קד,א) ש"אם אין בשר – אין דם", שגם אם הדם והקומץ אינם פיגול – אי אפשר להעלותם למזבח כשהבשר ושיירי המנחה נתפגלו.

מחדשת שהיא פוסלת²¹. יש לפרש את החידוש הנלמד בגזירה שוה בשני אופנים: האחד, שהגזירה שוה מלמדת שיש בה פסול **שלא לשמו**, וממילא בקל וחומר למדנו שגם יש בה פסול במחשבת הזמן. השני, שהגזירה שוה מלמדת ישירות על פסול **מחשבת הזמן**²².

מן האחרונים יש שחילקו בעניין זה בין הקטורת שבכל השנה לבין הקטורת המיוחדת ביום הכיפורים בקדש הקדשים: הגזירה שוה המוזכרת ביומא עוסקת בקטורת של יום הכיפורים בלבד, עליה נאמר "מלא חפניו", ולכן יש בה פסול מחשבה, מה שאין כן בכל השנה (תפארת יעקב במשנתנו). יש שאמרו זאת מטעם אחר: הקטורת ביום הכיפורים באה לכפר, ולכן מחשבת שלא לשמה פוסלת בה, וממילא גם מחשבת הזמן, מן הקל וחומר הנ"ל; אולם בקטורת שבכל השנה יש קיום מצוה בעצם ההקטרה גם ללא כפרה, ולפיכך אין בה מושג של "לא עלתה לציבור לשם חובה", ולכן מחשבה שלא לשמה אינה פוסלת, וממילא אין יסוד ללמוד קל וחומר למחשבת הזמן²³.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין יח, ז) פוסק: "אין חייבין כרת אלא על אכילת דברים שהותרו בין לאדם בין למזבח, אבל אם אכל מן המתיר עצמו אינו חייב כרת, אלא לוקה כאוכל פסולי המוקדשין שאין בהם פיגול. כיצד?... אכל מן הקומץ – אינו חייב כרת... אבל דברים שאין להם מתירין, כגון בשר חטאת הנשרפות ומנחות הנשרפות, אין מתפגלין לעולם". נראה שהרמב"ם מבחין בין המתיר, דהיינו הדם והקומץ, שמתפגלים ולוקין עליהם²⁴ אלא שאין בהם כרת, לבין דבר שאין לו מתירין, שאינו מתפגל ונפסל כלל במחשבת הזמן²⁵. אמנם בהלכה ח כתב הרמב"ם: "ואלו דברים שאין חייבין עליהן משום פיגול לעולם: הקומץ והלבונה והקטורת והדם והיין...". ומשמע שרק אין חייב כרת, אבל פסול יש; אלא שיש לומר שנקט לשון זו משום הקומץ והדם, ולכן פתח "אין חייבין" השווה בכלם.

לכך משום שבמנחת חוטא מצינו פסול שלא לשמו, מה שאין כן במנחת נדבה (מנחות פ"א מ"א). לעומתם, הריטב"א שם הולך בדרך השניה, וכותב שבמחשבת פיגול בקטורת אין כרת משום ש"גם בקומץ אין בו כרת, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון". כוונתו לומר שפסול מחשבת הזמן בקטורת נלמד מן הקומץ, ולכן דיו שיהיה כמותו, פסול בעלמא ללא כרת (אמנם הקומץ מפגל על כל פנים את השיריים, אבל בקטורת לא שייך לומר שהנשאר ממלוא חפניו הוא "שיריים", שהרי לא התקדש כלל ולא ניתן להקטרה מחמת החפינה, וכל הדין אינו אלא לגבי מה שבמלוא חפניו, והוא זהה לקומץ).

23. במקורות שונים מובאת סברה זו בשם הגר"ח מבריסק ובנו הגרי"ז, ועיין מנחת אשר ויקרא סי' ל ושלמי שרה סי' שכה.

24. משום הלאו של פיגול, או משום הלאו הכללי באכילת פסולי המוקדשין (כך נקט ב'שהם וישפה' המובא להלן), ותלוי בהבנת לשונו "כאוכל פסולי המוקדשין", האם בא להגדיר בזה את הלאו.

25. חזון איש (זבחים יב, ט). כך נראה גם מלשון המשנה למלך, שכתב שתוס' חולקים על הרמב"ם "וסבירא להו דליכא פסולא באוכל מהמתיר", כלומר שהרמב"ם חייב מלקות באכילת המתיר בלבד, ולא בדברים שאין בהם מתירין כלל; אבל בהמשך הזכיר המל"ם גם מנחת כהנים ומנחת נסכים.

או לא? ". הגמ' פושטת את הספק, שמכך שלינה פוסלת בה – מוכח שגם מחשבה פוסלת. המחשבה הנדונה בסוגיה היא מחשבת חוץ לזמנו, להקטיר למחר (כפי שפירשו רש"י ורבנו חננאל), כמשתמע מהקישור בגמ' בין פסול לינה לפסול מחשבה. מוכח, אם כן, שמחשבה פוסלת גם בדבר שאין לו מתירין, ולא כתוס'!

חפינה. הכהן הגדול ביום הכיפורים מביא קטורת מיוחדת לקדש הקדשים. בניגוד לכל קטורת, שיש לה כמות קבועה (חצי מנה, כמאתיים גרם), קטורת זו נמדדת על פי מלוא חופניו של הכהן הגדול. לפיכך לפני ההקטרה הכהן הגדול חופן בידיו מן הקטורת ונותן בכף. הגמרא ביומא דנה האם עבודה זו נחשבת כקמיצת המנחה, שמחשבה פוסלת בה.

תוס' (להלן קד, ב ד"ה לא) מיישבים זאת באומרם: "דנהי דכרת ליכא – מחשבה מיהא פסלה, מידי דהוה אחטאות הפנימיות לרבי שמעון... מקל וחומר משלא לשמו, ובקטורת נמי אהני גזירה שוה ד'מלא' 'מלא' ממנחה". פירושו: מבחינת הכללים הרגילים מחשבת הזמן איננה ראויה לפסול בקטורת כלל, כשיטתם הנ"ל, אבל הגזירה שוה

21. מדברי תוס' עולה חידוש בהסברת הספק בסוגיה שם. רש"י שם (ד"ה מי יליף) מסביר, שהשאלה היא האם פסול מחשבה מועיל בקטורת בכלל, ונראה מדבריו שהצד לומר שמחשבה אינה פוסלת בה הוא שמחשבת פיגול נאמרה בשלמים, ושאר הקדשים הוקשו לשלמים בפסוק "זאת התורה" (זבחים צח, א): "מה שלמים מפגלין ומתפגלין – אף כל מפגלין ומתפגלין", והקטורת אינה כלולה בפסוק ובהיקש, ולכן נזקקה לגזרה שוה מיוחדת. תוס' שם (ד"ה מי יליף) חולקים וסוברים שגם הקטורת נכללת בהיקש זה, שכן אף היא בכלל "להקריב את קרבניהם" שבהמשך הפסוק, ולפי זה כתבו שאין ספק שיש פסול מחשבה בקטורת, והספק הוא לגבי עבודת החפינה בלבד, האם היא חשובה כקמיצה או לא (יש בכך קושי בפשט הסוגיה שם, ועמדנו על כך ב'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה קטו). על פי תוס' כאן ניתן לומר, שאמנם הקטורת כלולה בהיקש ובכל זאת פירשו את הספק כרש"י, שאולי בקטורת אין פיגול כלל, ומשום שאין לה מתירין (ודעת תוס' ביומא שם צריכה ביאור, שכן בעמ' ב ד"ה חייב כתבו כתוס' כאן, ואם כן למה נזקקו לבאר את הספק אחרת מרש"י?).

22. בתוס' שם (מח, ב ד"ה חייב) נראה שהלכו בדרך הראשונה, שכן כתבו: "דלהכי אהני גזירה שוה דמלא מלא ממנחת חוטא", כלומר, שפירשו שהדרשה מ"קומץ הכהן ממנה מלוא קומצו" (ויקרא ה, ב), ולא כפירוש רש"י (יומא מז, א ד"ה יליף מלא) שמפנה לפסוק: "קומץ משם מלא קומצו" (ויקרא ב, ב) במנחת נדבה. ונראה שנוקדו

בעצמו במזבח, כגון דם או קומץ, ולא פעולת הקמיצה או מתן בהונות (תוס'; ראב"ד).

הפטור באכילת קומץ פיגול הוא משום שאין לו מתירין (רש"י, וכך נאמר בספרא), ולדעת ר"ת יש בו סיבה בסיסית יותר לפטור, שלא קרבו מתיריו.

נחלקו הראשונים האם קרבן שאין לו מתירין נפסל במחשבת הזמן, ורק חיוב כרת אין בו, או שאינו נפסל כלל, ושלוש שיטות בדבר: שיטת הריצב"א, שאינו נפסל כלל, ואפילו הדם והקומץ, שהמחשבה בהם מפגלת את שאר הקרבן, לא נפסלו בעצמם. שיטת התוס' בפסחים, שהדם והקומץ נפסלים, אבל קרבנות שאין בהם מתירין כלל אינם נפסלים. ושיטת המיוחס לר"ש, שכל הקרבנות הללו נפסלים. בשיטת הרמב"ם נחלקו אחרונים האם דעתו כשיטה השניה (חזו"א) או השלישית (שהם וישפה). בגמ' ביומא מפורש שמחשבת הזמן פוסלת בקטורת, אלא שיש על כך לימוד מיוחד (תוס'), ואפשר שהדברים אמורים בקטורת של יום הכיפורים בלבד (אחרונים).

יש שהוכיח בדעת הרמב"ם אחרת, שמחשבת הזמן פוסלת בכל דבר שאין לו מתירין, ממה שכתב בהל' עבודת יוה"כ (ה,כו) ש"חפינת הקטורת עבודה והמחשבה פוסלת בה", ומשמע שהרמב"ם הבין בסוגיה ביומא הנ"ל שהדבר פשוט שיש פסול מחשבת הזמן בקטורת, והספק אינו אלא לגבי החפינה (שהם וישפה, הל' עבודת יוה"כ שם).

סיכום

קרבן שאין לו מתירין, כלומר, שאין בו פעולת הקרבה הנדרשת לשם התרתו לאכילת אדם או מזבח, וחשב עליו מחשבת פיגול – אין חייבין כרת על אכילתו. נחלקו תירוצי התוס' בשאלה האם פטור זה הוא מחמת שהקרבן הוא מתיר, או מחמת העדר המתירין. בריטב"א ובחינוך משתמע כצד הראשון, ואילו מרש"י והרמב"ם משתמע כצד השני, וכך נקטו כמה אחרונים (גרי"ז; חמדת דניאל; עזרת כהנים).

ה"מתיר" הגורם חיוב פיגול הוא דווקא מתיר הקרב

מערכה ק. פיגול נותר וטמא שהועלו על גבי המזבח (מג,א-ב)

"אם אחרים מביא לידי פיגול (כשהקטיר את הקומץ על מנת לאכול מהשיריים לאחר זמנם. רש"י) – הוא עצמו לא כל שכן?". טעם זה צריך ביאור, שהרי לכאורה משתמע ממנו להיפך, שמכיוון שהקטרת הקומץ גורמת פיגול – ראוי שאף הוא יתפגל! לפיכך שואלת הגמ' "מאי קאמר", ומשיבה, שההלכה שהקטרת הקומץ מביאה לידי פיגול מוכיחה שהקומץ מתקבל במזבח, והעלאתו חשובה כהקטרה, ומכיוון שכך – הרי הוא מצטרף לאש המזבח ו"נעשה לחמו של מזבח", ולכן פוקע הפיגול ממנו (רש"י ד"ה לא צריכא).

הגמ' מתלבטת מהי ההשלכה המעשית מפקיעת הפיגול: ודאי לא בא עולא לחדש שאין חיוב כרת על אכילת הקומץ, שהרי הדבר נאמר במפורש במשנתנו לגבי הקומץ (ומטעם אחר, שכל שאין לו מתירין אין חייבים עליו)². לפיכך מסיקה הגמ', שעולא עוסק בקומץ שהועלה למזבח ו"משלה בו האור" (להגדרת המושג – ראה להלן), ובא לחדש שאם הורד מהמזבח – יש לשוב ולהעלותו. הדבר מקביל למימרא אחרת של עולא עצמו בעניין זה לגבי כלל הפסולים (שנדונה בסוגיה פה,ב), והחידוש בדבריו כאן הוא שהלכה זו נכונה גם לגבי הקומץ, למרות שהוא "מיפרת", כלומר שחלקיו אינם מחוברים היטב זה לזה, ולפיכך ניתן היה לומר שמשילת האור בחלק מסוים איננה מחשיבה את כלל הקומץ כקשור לאש. עולא מחדש כאן שהקומץ כולו נחשב

קרבן שהתפגל, או נעשה נותר, או שנטמא – נפסל מלהקריבו, וגם נאסר באכילה, והאוכלו במזיד – לוקה, ובפיגול ונותר – אף חייב כרת. הסוגיה עוסקת בדינו של קרבן זה כאשר הועלה למזבח למרות פסולו, ואף אחזה בו אש המזבח ("משלה בו האור"), האם העלאתו למזבח משנה את דינו.

פרק תשיעי עוסק בהרחבה בקרבנות פסולים, ושם נאמר במשנה (פד,א), שאם הועלו למזבח – לא ירדו, ואם שבו והורדו – לא יעלו שנית. בגמ' שם (פה,ב) קיימת סוגיה מקבילה לכאן שעוסקת בכלל הפסולים למזבח, ומסייגת את הדין "אם ירדו – לא יעלו" וקובעת שאם הקרבנות הפסולים הועלו למזבח וגם "משלה בהם האור" ורק אז הורדו – יש להעלותם שוב. במערכה זו נדון בעיקר בנקודות המיוחדות לסוגיה כאן, אודות פיגול נותר וטמא: האם רק איסור ההקטרה פוקע במשילת האור, או גם חיוב הכרת והמלקות על האכילה? מה טיבה של "משילת האור" הנדרשת לעניין זה? ומה דינו של קומץ פסול שחלקו הועלה וחלקו לא?

עולא: העלאת קומץ מפקיעה את פיגולו

בגמ' מובא מאמרו של עולא: "קומץ פיגול שהעלו על גבי המזבח – פקע פיגולו ממנו". עולא מסביר טעמו של דבר:

2. אמנם האוכל מן המתירין לוקה ככל פסולי המוקדשין (הל' פסולי המוקדשין יח,ז), ואם כן היה מקום לפרש שכוונת עולא לומר שאיסור הלאו פקע מהם; אבל אין לפרש כך, כי הצטרפות הפיגול לאש המזבח מחדשת עליו לאו אחר, שכן כעת הוא מיועד להקרבה, ואסור לאכול ממה שמיועד למזבח (קין אורה וראש המזבח).

1. כיוצא בזה מצאנו בנדה לה,א, שזובו של זב נחשב אב הטומאה כי "לאחרים גורם טומאה, לעצמו לא כל שכן" (אך בהמשך הגמ' דוחה, שמצינו ששעיר המשתלח גורם טומאה לאחרים והוא עצמו טהור). ובמעילה יט,ב, לגבי קדושת כלי שרת: "אם אחרים מביא לקדושתו – הוא עצמו לא כל שכן".